Uznemiravanje i nasilje preko interneta, slika o sebi i odnos s roditeljima i vršnjacima

Koški, Mirna

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:979427

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek

zir.nsk.hr

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

UZNEMIRAVANJE I NASILJE PREKO INTERNETA, SLIKA O SEBI I ODNOS S RODITELJIMA I VRŠNJACIMA

Diplomski rad

Mirna Koški

Mentor: doc. dr. sc. Daniela Šincek

Osijek, 2016.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

Studij: Diplomski studij psihologije

Mirna Koški

UZNEMIRAVANJE I NASILJE PREKO INTERNETA, SLIKA O SEBI I ODNOS S RODITELJIMA I VRŠNJACIMA

Diplomski rad

Društvene znanosti, polje psihologija, grana socijalna psihologija

Mentor: doc. dr. sc. Daniela Šincek

Osijek, 2016.

Sadržaj

Uvod ... 1
Doživljavanje i činjenje nasilja preko interneta ... 1
Slika o sebi i doživljavanje i činjenje nasilja preko interneta ... 2
Privrženost roditeljima i vršnjacima u adolescenciji ... 3
Spolne razlike vršnjaka u doživljavanju i činjenju nasilja preko interneta ... 5
Cilj istraživanja, problemi i hipoteze ... 5
Metoda ... 7
Sudionici ... 7
Instrumenti ... 7
Postupak ... 9
Rezultati ... 9
Deskriptivna statistika ... 9
Testiranje preduvjeta za korištenje parametrijskih postupaka ... 11
Uključenost u vršnjačko nasilje preko interneta, slika o sebi i privrženost roditeljima i ... 12
Spolne razlike u uključenosti u različite uloge vezane uz vršnjačko nasilje preko interneta i . 14
Spolne razlike u samopoštovanju i privrženosti roditeljima i vršnjacima ... 14
Predviđanje činjenja nasilja preko interneta na temelju komponenti slike o sebi i ... 16
Rasprava ... 18
Uključenost u nasilje preko interneta, samopoštovanje i privrženost roditeljima i ... 20
Spolne razlike ... 21
Predviđanje činjenja nasilja preko interneta na temelju komponenti slike o sebi i ... 24
Ograničenja i implikacije istraživanja ... 25
Zaključak ... 26
Literatura ... 27

Uznemiravanje i nasilje preko interneta, slika o sebi i odnos s roditeljima i vršnjacima

Cilj ovog rada bio je ispitati u kakvom su odnosu uznemiravanje i nasilje doživljeno na internetu, slika o sebi te odnos s roditeljima i vršnjacima. Istraživanje je provedeno u tri osnovne škole na $N = 162$ učenika. U kategoriju žrtva svrstano je 17.9% sudionika istraživanja dok je 12.3% sudionika bilo u kategoriji nasilnik i žrtva/nasilnik. U kategoriji neuključeni u nasilje preko interneta bilo je 69.9% sudionika. Rezultati istraživanja pokazali su da ne postoje razlike u samopoštovanju kod sudionika različite uključenosti u nasilje preko interneta. No, razlike su pronađene u privrženosti između različitih kategorija uključenosti u nasilje, gdje su neuključeni u nasilje privrženiji majci, ocu i vršnjacima nego li uključeni u nasilje. Utvrđeno je da ne postoje spolne razlike s obzirom na uloge u uključenosti u nasilje preko interneta. Pokazalo se da dječaci imaju više samopoštovanja od djevojčica. Što se tiče privrženosti, spolne razlike su dobivene samo u privrženosti vršnjacima, tako da su djevojčice privrženije vršnjacima nego li dječaci. Rezultati hijerarhijske regresijske analize pokazali su kako je doživljavanje nasilja preko interneta pozitivan prediktor činjenja nasilja preko interneta.

Ključne riječi: doživljavanje nasilja preko interneta, činjenja nasilja preko interneta, samopoštovanje, privrženost roditeljima, privrženost vršnjacima

Cyber-harrasment and cyberbullying, self-image and relationship with parents and peers

The aim of this study was to investigate the relationship between harassment and violence experienced on the Internet, self-image and relationship with parents and peers. The study was conducted in three primary schools on a sample of $N = 162$ students. In the victim category there were 17.9% of the survey participants while 12.3% of the participants were in the bully and bully/victim category. The category of uninvolved in cyberbullying consists of 69.9% participants. The results showed that there are no differences in self-esteem between participants different involvement in cyberbullying. However, differences were found in the attachment between the different categories of involvement in cyberbullying. Uninvolved in cyberbullying are more attached to mother, father and peers than participants involved in cyberbullying. It was determined that there are no gender differences relating to the roles of the involvement in cyberbullying. It turned out that boys have higher self-esteem than girls. As for the attachment, gender differences were obtained only in the attachment peers, so that the girls are more attached to their peers than boys. Results of hierarchical regression analysis showed that cyber-victimization is a positive predictor of cyberbullying.

Keywords: cyber-victimization, cyberbullying, self-esteem, parents' attachment, peers' attachment

Uvod

Suvremeni mediji nametnuli su se kao nova društvena institucija u socijalizacijskom procesu djece i mladih. Proučavanjem porasta rizičnog ponašanja kod djece i mladih može se zaključiti da postoji kriza komunikacije, ponajprije komunikacije u obitelji. Elektronički mediji, izazivaju velike promjene u ponašanjima, međuljudskim odnosima i komunikaciji, osobito među adolescentima (Mandarić, 2012). Digitalni mediji omogućuju adolescentima privatnu komunikaciju koja ne podliježe kontroli roditelja i učitelja. Preko različitih medija, posebno interneta (društvene mreže, forumi i sl.) adolescenti dobivaju tražene informacije bez izravne komunikacije. Adolescenti su osjetljivi na negativne socijalne interakcije i česta ih upotreba interneta može izložiti vršnjačkom nasilju, uznemiravanju i seksualnim ponudama (Berson, Berson i Ferron, 2002). Vršnjačko nasilje se najčešće definira kao agresivan, namjeran čin ili ponašanje koje grupa ili pojedinac opetovano rade i kroz duži period žrtvi koja se ne može lako sama braniti (Olweus, 1993). Razvojem tehnologije, posebno mobitela i računala, vršnjačko nasilje se pojavljuje i pod nazivom vršnjačko nasilje preko interneta.

Doživljavanje i činjenje nasilja preko interneta

Nasilje preko interneta definira se kao agresivno, namjerno ponašanje prema pojedincima ili grupi preko interneta koje se ponavlja, a usmjereno je prema pojedincima koji se ne mogu lako obraniti (Smith, Mahdavi, Carvalho, Fisher, Russell i Tippett, 2008). Pojavljuje se u obliku tekstualnih ili videoporuka, fotografija ili poziva (Menesini i sur., 2012). Većina autora smatra kako postoje razni tipovi ili kategorije nasilja preko interneta. Prema Willardovoj (2007) postoji 8 kategorija: "flaming" - online svađanje koristeći elektroničke poruke s gnjevnim i vulgarnim jezikom; uznemiravanje - opetovano slanje prijetećih, zlobnih i uvredljivih poruka; klevetanje - virtualno nepoštivanje, slanje ili objavljivanje tračeva i glasina o nekome s ciljem narušavanja reputacije ili prijateljstva; lažno prikazivanje - pretvaranje da ste netko drugi i slanje ili objavljivanje materijala kako bi tu osobu doveli u opasnost ili probleme ili narušili njenu reputaciju ili prijateljstvo; "outing" - slanje ili objavljivanje materijala o osobi koji sadrži osjetljive, privatne ili posramljujuće informacije ili slike; "trickery" - pretvaranje da ste prijatelj kako bi iz razgovora izvukli o osobi tajne i sramotne informacije kako bi ih mogli objaviti i proširiti online; isključivanje

- okrutno isključivanje nekoga iz "online" grupe i virtualno uhođenje - ponavljano i intenzivno uznemiravanje i klevetanje koje uključuje prijetnje ili stvara velik strah.

Nasilje preko interneta najčešće se izvodi oblicima komunikacije u kojima identitet počinitelja može biti skriven (UNICEF, 2016). Nema opipljive i jasne povratne informacije o tome je li ponašanje preko interneta i mobitela prouzročilo drugomu štetu. Glavna razlika između nasilja preko interneta i onoga "licem u lice" jest medij ukojem se nasilje odvija, pri čemu nasilje preko interneta karakterizira tzv. "elektronski kontakt". Korištenje različitih lozinki i lažnih imena omogućuje jednostavno skrivanje vlastitog identiteta. Takav način ophođenja sa žrtvom iziskuje puno manje energije i osobnog riskiranja, koje redovito prati suočavanje "licem u lice". Puno je jednostavnije ranjavati drugoga sakriven "iza ekrana" nego se s njime suočiti s vlastitim licem i glasom. Upravo zbog toga što nasilnik djeluje iz "ekranske zasjede", nije u potpunosti svjestan štete koju nanosi drugoj osobi (Mandarić, 2012).

Nasilje preko interneta obuhvaća nekoliko sudionika: žrtva, nasilnik, žrtva/nasilnik i neuključeni u nasilje preko interneta. Literatura pokazuje da je sve veći broj vršnjaka uključenih u nasilje preko interneta ujedno i žrtva i nasilnik (Willard, 2007). Prema rezultatima istraživanja Aricak i sur. (2008) 35,7% mladih uključeno je u nasilje preko interneta. Rezultati istraživanja Dehue i sur. (2008) upućuju da 16% mladih sudjeluje u nasilju preko interneta, a 23% doživljelo je nasilje preko interneta. Najčešći oblik nasilja bilo je ogovaranje i nazivanje pogrdnim imenima. Što se tiče podataka o nasilju preko interneta za Hrvatsku, istraživanje Pregrad i sur. (2010) pokazuje da je 34% sudionika u dobi od 14 do 15 godina doživjelo elektroničko nasilje.

Slika o sebi i doživljavanje i činjenje nasilja preko interneta

Način na koji pojedinac doživljava sebe, važna je sastavnica ličnosti, posebice stoga što je slika o sebi povezana s percepcijom drugih osoba, situacija i pogleda na svijet. Taj se koncept u suvremenoj psihologiji naziva pojam o sebi (self-koncept, samopoimanje), a opisuje skup svih važnih informacija, stavova i vjerovanja koje osoba ima o sebi. Pojam o sebi je podložan promjenama u skladu s novim iskustvima, područjima djelovanja osobe te mišljenjima drugih poput roditelja, učitelja ili vršnjaka. Istraživanja su pokazala da između jedne trećine i jedne polovine adolescenata, posebice mlađih, ima nisko samopoštovanje.

Osjećaj kompetencije također je važan prediktor samopoštovanja, posebno ako se radi o područjima koja su važna adolescentima ili značajnim osobama iz njihove okoline. Roditelji pri

tome često naglašavaju akademske sposobnosti, dok vršnjaci više vrednuju socijalne kompetencije i fizički izgled. Neuspjeh u tim područjima može negativno utjecati na mišljenje adolescenata o sebi.

U istraživanjima povezanosti samopoštovanja i vršnjačkog nasilja preko interneta pokazalo se da je izloženost vršnjačkom nasilju preko interneta značajan prediktor niskog samopoštovanja (Cenat, 2014). Literatura pokazuje da žrtve vršnjačkog nasilja preko interneta, kao i mladi koji su istovremeno i nasilnici i žrtve, imaju niže samopoštovanje u usporedbi s onima koji nisu uključeni u nasilje. Slične rezultate su dobili i Patchin i Hinduja (2010) gdje su žrtve i počinitelji vršnjačkog nasilja preko interneta postizali niže rezultate na mjeri globalnog samopoštovanja od onih koji nisu uključeni u nasilje.

Privrženost roditeljima i vršnjacima u adolescenciji

Tražeći uzroke devijantnog ponašanja (danas sve češće cyber-nasilja) kod djece i mladih, stručnjaci ukazuju na krizu komunikacije, osobito komunikacije u obitelji. Mnogi su problemi povezani s narušenim obiteljskim odnosima (broken homes) ili, što je sve češći slučaj, odsutnosti jednog ili oba roditelja (Mandarić, 2012). Da bi adolescent uspješno odgovorio na sve razvojne izazove, važno je da može računati na stabilne odnose u obitelji. Koliko god društvo inzistiralo na aktiviranju paralelnih odgojnih ili preventivnih institucija, ipak je obitelj u odrastanju djeteta nezamjenjiva. Tijekom odrastanja roditelji su djeci glavni izvori socijalne podrške koja se može definirati kao dostupnost roditelja, na koje se dijete može osloniti i na koje može računati, koji mu pokazuje da se iskreno brinu i da im je stalo do njega i njegove dobrobiti u svakodnevnim, ali i teškim situacijama (Klarin 2004). Važno je da mogu stvoriti sigurnu bazu gdje se dijete može osjećati zaštićeno i sigurno utočište koje omogućava lakše suočavanje sa svijetom i različitim izazovima (Goleman, 2008).

Čini se da stvarna, pa čak i percipirana, socijalna podrška osim što može imati značajne pozitivne učinke na zdrav razvoj i dobrobit djece, može utjecati na kvalitetu različitih odnosa koje ona formiraju tijekom života, a osobito na one s vršnjacima i prijateljima. Prema Bowlbijevoj teoriji privrženosti (prema Bilić, 2013) djeca sigurne privrženosti iz odnosa sa svojim roditeljima razvijaju osjećaj osobne vrijednosti, nauče uzajamnosti i socijalno su kompetentnija, što može utjecati na njihovu sposobnost da formiraju pozitivne odnose s ljudima i izvan obiteljskog kruga. S druge strane, djeca koja imaju nesigurnu privrženost (anksioznu ili izbjegavajuću) najčešće ne

uspiju razviti emocionalne i socijalne resurse koji su potrebni za pozitivne interakcije s vršnjacima pa stoga imaju s njima lošije odnose i manje su socijalno kompetentni (Bilić, 2013). Djeca dezorganizirano-dezorijentiranog tipa privrženosti s roditeljima imaju zbunjujuća, paralelna iskustva nerazumijevanja emocionalnih potreba i adekvatnih emocionalnih odgovora, što rezultira snažnim unutarnjim konfliktima i ambivalentnim osjećajima te korištenjem nejasnih i nedosljednih strategija u interakciji s vršnjacima, a što im otežava uspostavljanje i održavanje bliskih odnosa (Bilić, 2012).

Razvojni tijek socijalnih odnosa pokazuje da se tijekom adolescencije značajno smanjuje trend samootkrivanja prema roditeljima, dok se značajno povećava prema prijateljima (Klarin, Proroković i Šimić Šašić, 2010). Tako, npr. Asher i Parker (1989; prema Klarin i sur., 2010) ističu važnost prijateljstva za razvoj socijalne kompetencije, za jačanje ego podrške i samopouzdanja, za emocionalnu sigurnost. Nadalje, prijateljstvo je izvor osjećajnosti i intimnosti, potiče pomaganje i uzajamnu podršku, razvija osjećaj pouzdanja u socijalni odnos, te potiče društvenost. Erwin (1999; prema Klarin i sur., 2010) ističe sljedeće funkcije prijateljstva: zadovoljenje potrebe za druženjem, poticanje razvoja socijalnih vještina, zadovoljenje potrebe za intimnošću, mijenjanje i testiranje socijalnih spoznaja, poticanje socijalno-kognitivnog razvoja, stjecanje socijalne podrške i emocionalna zaštita.

Jedan od značajnih čimbenika prilagodbe u adolescenciji je kvaliteta vršnjačkih odnosa. Unatoč isticanju različitih funkcija koje vršnjački odnosi imaju u razvoju, većina autora se slaže da oni potiču rast i razvoj te određuju kapacitet adolescenta za suradnju i uspostavljenje intimne veze u kasnijem životu. Potreba za formiranjem intimnoga, prijateljskog odnosa u adolescenciji jedna je od primarnih socijalnih potreba ovog razvojnog razdoblja i preduvjet je za ostvarenje mentalnog zdravlja i psihološke prilagodbe (Klarin i sur., 2010).

Rezultati istraživanja pokazuju da se djeca i mladi koji imaju uspješnije socijalne odnose s prijateljima i uspješnije prilagođavaju, manifestiraju prosocijalne obrasce ponašanja, pokazuju manje agresivno ponašanje, imaju manji osjećaj usamljenosti te imaju pozitivnu percepciju socijalne podrške. Problemi u odnosima s vršnjacima povezani su s bihevioralnim i psihološkim problemima tijekom adolescencije i odrasle dobi. Adolescenti koji imaju poteškoća u odnosima s vršnjacima imaju lošiji školski uspjeh i skloniji su delinkventnom ponašanju. S druge strane, zadovoljstvo vršnjačkim odnosima pridonosi općem zadovoljstvu, razvoju slike o sebi, stjecanju

vještina odlučivanja, akademskom postignuću, stjecanju kapaciteta za razvoj intimnih socijalnih odnosa (Klarin i sur., 2010).

Klarin (2004) ističe da kvalitetne interakcije s vršnjacima mogu biti važan izvor socijalne podrške. No iako su prijateljski odnosi često izvor podrške i najvećeg zadovoljstva, oni mogu biti i razlog nezadovoljstva i najvećih frustracija. Kvalitetu prijateljstva određuje percepcije visoke razine bliskosti, povjerenja, uzajamnosti, sigurnosti te intimnosti koja uključuje samootkrivanje. Niska razina kvalitete prijateljstva može se odrediti nedostatkom bliskosti, povjerenja i podrške, osjećajem neravnopravnosti u odnosu i učestalosti sukoba i kritiziranja te nedovoljnim druženjem (Klarin, 2004). Poznato je također da nisko samopoštovanje otežava adolescentima stvaranje bliskih odnosa u komunikaciji licem u lice (McKenna i sur., 2002; Mesch i Talmund, 2006).

Spolne razlike vršnjaka u doživljavanju i činjenju nasilja preko interneta

Dosadašnja istraživanja spolnih razlika u činjenju i doživljavanju vršnjačkog nasilja preko interneta daju različite rezultate. Istraživanje Hinduja i Patchini (2008) pokazuje da je 32% mladića i 36% djevojaka doživjelo nasilje preko interneta, a da je oko 18% mladića i 16% djevojaka izjavilo da je činilo nasilje preko interneta. Slične podatke pokazuje i istraživanje Li (2006) gdje je oko 25% mladića i 25,6% djevojaka doživjelo nasilje preko interneta. Istraživanje Calvete, Orue, Estevez, Villardon i Padilla (2010) pokazuje da su dječaci češće počinitelji vršnjačkog nasilje preko interneta, kao i istraživanje Kowalski, Morgan i Limber (2012) u kojem se navodi da su dječaci značajno više počinitelji dok su djevojčice više žrtve. Međutim podaci istraživanja Holfed i Grabe (2012) ukazuju da su srednjoškolke više sudjelovale u nasilju preko interneta od srednjoškolaca. Također postoje istraživanja koja upućuju na nepostojanje spolnih razlika u vršnjačkom nasilju preko interneta (Monks, Robinson i Worlidge, 2012; prema Monks, Mahdavi i Rixa, 2016).

Cilj istraživanja, problemi i hipoteze

Cilj istraživanja je ispitati u kakvom su odnosu uznemiravanje i nasilje doživljeno na internetu, slika o sebi te odnos s roditeljima i vršnjacima.

S obzirom na cilj istraživanja, definirani su sljedeći problemi istraživanja:

P1: Provjeriti razlikuju li se djeca različite uključenosti u nasilje preko interneta (žrtve, nasilnici, žrtva/nasilnik i neuključeni) u komponentama slike o sebi (samosviđanje i samokompetentnost) i privrženosti roditeljima i vršnjacima.

P2: Provjeriti postoje li spolne razlike u uključenosti u različite uloge vezane uz vršnjačko nasilje preko interneta, opću izraženost doživljavanja i činjenja nasilja preko interneta, kao i u komponentama slike o sebi i privrženost roditeljima i vršnjacima.

P3: Utvrditi u kojoj mjeri komponente slike o sebi i privrženost roditeljima i vršnjacima predviđaju nasilje na internetu.

U skladu s teorijskom osnovom i prethodno navedenim problemima, definirane su sljedeće hipoteze:

H1a: Očekuje se da će sudionici koji su na temelju doživljenog i počinjenog nasilja preko interneta razvrstani u uloge žrtve, nasilnika i žrtva/nasilnik na skali samosviđanja i samokompetentnosti imati podjednak rezultat te će njihov rezultat biti niži nego sudionici koji su neuključeni u nasilje preko interneta.

H1b: Pretpostavlja se da će sudionici neuključeni u nasilje preko interneta biti privrženiji roditeljima i vršnjacima nego žrtve, nasilnici i žrtva/nasilnik nasilja preko interneta.

H2a: Očekuje se da će dječaci biti zastupljeniji u ulogama nasilnika i žrtava/nasilnika te da će više činiti nasilje preko interneta nego djevojčice, dok su raniji podaci o spolnim razlikama u doživaljavanju nasilja preko interneta izrazito nekonzistentni (od veće izraženosti kod djevojčica preko nepostojanja razlika do veće izraženosti kod dječaka) stoga se neće postavljati direktivna hipoteza u ovom dijelu.

H2b: Očekuje se da će dječaci postizati više rezultate na skalama samosviđanja i samokompetentnosti.

H2c: Očekuje se da ne postoje spolne razlike u privrženosti majci te da će dječaci biti privrženiji ocu nego djevojčice te da će djevojčice biti privrženije vršnjacima nego dječaci.

H3: Pretpostavlja se da će samosviđanje i samokompetentnost te privrženost biti prediktori činjenja i doživljavanja nasilja preko interneta pri čemu će te povezanosti biti negativne, a

najznačajniji prediktor činjenja nasilja preko interneta biti će doživljavanje nasilja preko interneta i obrnuto.

Metoda

Sudionici

U istraživanju su sudjelovalo 180 učenika 7. i 8. razreda triju osnovnih škola (Josipovac, Petrijevci i Višnjevac). Od toga je *N*=18 sudionika isključeno iz daljnje procjene zbog nepotpuno ispunjenih upitnika (nisu upotpunosti ispunili cijeli jedan upitnik), te je u konačnom uzorku ostalo *N*=162 sudionika. Od ukupnog broja sudionika, njih *N*=80 je muškog (49.4%), a *N*=82 ženskog spola (50.6%) u rasponu dobi od 13 do 15 godina, s prosječnom dobi *M*=13.73 godina (*SD*=.694).

Instrumenti

Socio-demografski podaci. Pitanja o socio-demografskim podacima konstruirana su za potrebe ovog istraživanja. Upitnik sadrži pitanja o dobi, spolu, razredu i nazivu škole koju učenik/ca trenutno pohađa.

Inventar privrženosti roditeljima i vršnjacima. Za mjerenje kvalitete i dimenzija privrženosti roditeljima i vršnjacima u adolescenciji koristio se Inventar privrženosti roditeljima i vršnjacima (IPPA; Inventory of parent and peer attachment; Armsden i Greenberg, 1987) Teorijska konceptualizacija privrženosti kojom se koriste autori ovog upitnika slična je Hirschijevoj (1969) te je privrženost definirana kao kognitivni i emocionalni aspekti odnosa s roditeljima i vršnjacima. Upitnik mjeri kvalitetu privrženosti, a sastoji se od 25 čestica (za svakog roditelja) i 25 čestica za vršnjake koje su zasićene trima faktorima: *povjerenje* (mjeri stupanj međusobnog razumijevanja i uvažavanja u odnosu privrženosti), *komunikacije* (daje procjenu dubine i kvalitete verbalne komunikacije) te *otuđenost* (mjeri osjećaje ljutnje i interpersonalne otuđenosti). Za svaku tvrdnju odgovara se na skali Likertovog tipa od pet stupnjeva od "1-gotovo nikad ili nikad nije točno" do "5-gotovo uvijek točno ili uvijek točno" pri čemu niži rezultat označava nižu kvalitetu privrženosti (Ručević i Mihalj, 2013). Zbroj rezultata na subskalama Povjerenje, Komunikacija i Otuđenost daje opću mjeru privrženosti te se stoga u kasnijoj obradi rezultata koristi konačan rezultat formiran kao suma odgovora na svim česticama pojedine subskale. Pouzdanosti skala u ovom istraživanju pokazale su se visokim te Cronbach alfa koeficijenti iznose $\alpha = .82$ za Privrženost majci, $\alpha = .75$ za Privrženost ocu i $\alpha = .88$ za Privrženost vršnjacima.

Revidirana verzija Skale samosviđanja i samokompetentnosti. Za procjenu samopoštovanja koristila se Revidirana verzija Skale samosviđanja i samokompetentnosti (Self-liking/Self-competence Scale - Revised, SLSC-R; Tafarodi i Swann, 2001). Ljestvicu je na hrvatski prevela i validirala Margareta Jelić u sklopu svog istraživanja (2008). Ljestvica se sastoji od 16 čestica, pri čemu se osam čestica odnosi na faktor samosviđanja, a osam na faktor samokompetentnosti. Zadatak sudionika je odrediti stupanj slaganja s tvrdnjama, na način da odredi koliko ga pojedina tvrdnja dobro opisuje ili se odnosi na njega na skali Likertovog tipa od 5 stupnjeva, pri čemu 1 znači *Potpuno netočno,* a 5 znači *Potpuno točno.* Nakon rekodiranja čestica obrnutog smjera, ukupan rezultat na pojedinim subskalama utvrđuje se zbrajanjem čestica za svaku subskalu zasebno. Viši rezultat ukazuje na veće samosviđanje, odnosno veću samokompetentnost. Teorijski raspon za subskale iznosi od 8 do 40. Ako se rezultati na subskalama samosviđanja i samokompetentnosti zbroje, dobiva se opća mjera samopoštovanja. Dimenzija samosviđanja upućuje na to koliko osoba misli za sebe da je vrijedna, a dimenzija samokompetenosti se odnosi na to koliko osoba vjeruje za sebe da je učinkovita i uspješna u izvršavanju svojih zadataka. Primjer čestice za dimenziju samosviđanja je: *„Sklon sam podcijeniti vlastitu vrijednost“* (obrnuti smjer), a primjer čestice za dimenziju samokompetentnosti je: *„ Vrlo sam učinkovit u stvarima koje radim”* (Jelić, 2008). Pouzdanost subskala u ovom istraživanju pokazala se visokom te Cronbach alfa koeficijent unutarnje konzinstencije iznosi $\alpha = .86$ za Samosviđanje te $\alpha = .78$ za Samokompetentnost. Kako se kao konačan rezultat koristi zbroj rezultata na subskalama samosviđanja i samokompetentnosti, koji predstavlja samopoštovanje, izračunata je i pouzdanost skale Samopoštovanje. Dobivena je visoka pouzdanost te Cronbach alfa koeficijent iznosi $\alpha = .88$.

Upitnik nasilja preko interneta. Uznemiravanje i nasilje preko interneta mjerilo se Upitnikom nasilja preko interneta (UNPI) koji se sastoji od subskale Doživljavanja nasilja preko interneta s ukupno 22 čestice i subskale Činjenje nasilja preko interneta s ukupno 21 česticom. Upitnik je formiran po uzoru na Skalu doživljavanja i činjenja nasilja preko interneta autora Cetin, Yaman i Peker (2011), točnije općenite tvrdnje iz Skale doživljavanja i činjenja nasilja su se nastojale konkretizirati te su dodane još neke čestice. Zadatak sudionika je na skali od pet stupnjeva (od "nikad" do "uvijek") odgovoriti koliko često su to doživljavali tijekom zadnjih godinu dana za subskalu "Doživljavanja nasilja preko interneta", odnosno koliko često su to činili za subskalu "Činjenja nasilja preko interneta" (Šincek, Tomašić Humer, Duvnjak i Milić, 2015). Konačan rezultat, za obje subskale, formiran je kao suma odgovora na svim česticama pojedine subskale.

Cronbach alfa koeficijent unutarnje konzistencije pokazao je da su pouzdanosti obje subskale na ovom uzorku vrlo visoke, a iznose α = .93 za Doživljavanje nasilja preko interneta te α = .93 za Činjenje nasilja preko interneta.

Postupak

Prije početka istraživanja, odabranim školama poslani su dopisi sa zamolbom za sudjelovanje njihovih učenika u istraživanja za diplomski rad. Nakon dobivenog odobrenja o provođenju istraživanja, s razrednicima odabranih razreda dogovoreno je vrijeme kada će se učenicima podijeliti suglasnosti koje trebaju potpisati njihovi roditelji. Nakon prikupljanja suglasnosti dogovorilo se vrijeme provođenja istraživanja. Prije početka provođenja istraživanja učenike čiji su roditelji bili suglasni da sudjeluju u istraživanju zamolilo se i za njihovu suglasnost u istraživanju. Za 20 učenika roditelji nisu dali suglasnost za sudjelovanje u istraživanju te oni nisu sudjelovali u istraživanju. Suglasnosti su se prikupile prije podjele upitnika kako bi se osigurala anonimnost sudionika. Istraživanje je provedeno grupno u vrijeme održavanja sata razredne zajednice. Sudionicima je naglašeno da je istraživanje anonimno i dobrovoljno te da mogu odustati od sudjelovanja u bilo kojem trenutku i da će se dobiveni podaci koristiti isključivo u istraživačke svrhe, u skladu s Etičkim kodeksom psihologa i Zakonom o psihološkoj djelatnosti. Također sudionici su dobili opću uputu u kojoj se posebno naglašava da nema točnih i netočnih odgovora, te da trebaju pažljivo čitati upute koje su zadane na materijalima koje će ispunjavati. Istraživanje je trajalo približno 30 minuta. Učenici bez roditeljske suglasnosti o sudjelovanju u istraživanju su odrađivali nastavne aktivnosti unaprijed dogovorene s njihovim razrednicima. Sudionici su na kraju istraživanja dobili brojeve telefona Sunca - Društva za psihološku pomoć i Hrabrog telefona na koja su se mogli javiti ukoliko su osjetili emocionalnu nelagodu s obzirom na osjetljivost teme istraživanja.

Rezultati

Deskriptivna statistika

U Tablici 1. prikazani su osnovni deskriptivni podaci svih varijabli korištenih u istraživanju.

Tablica 1. Deskriptivni podaci svih mjerenih varijabli

Varijabla	N	M	SD	min	max	Teorijski raspon
Privrženost majci	162	91.56	10.273	48	107	25 - 125
Privrženost ocu	162	88.67	14.047	44	112	25 - 125
Privrženost vršnjacima	162	90.02	15.090	31	116	25 - 125
Samopoštovanje	162	54.91	11.890	20	80	16 - 80
Doživljavanje nasilja	162	32.18	12.835	22	79	22 - 110
Činjenje nasilja	162	26.95	9.551	21	96	21 - 105

Prikazane vrijednosti izražene su kao suma odgovora svih čestica pojedinih skala. Prema aritmetičkim sredinama vidljivo je da su sudionici u prosjeku visoke privrženosti svojim roditeljima i vršnjacima te da su u prosjeku visokog samopoštovanja. Što se tiče uključenosti u nasilje preko interneta, sudionici su u prosjeku niskog doživljavanja i činjenja nasilja preko interneta.

U Tablici 2. prikazan je broj sudionika koji se prema odgovorima na česticama Upitnika nasilja preko interneta mogu svrstati u jednu od četiri kategorije uključenosti u nasilje preko interneta: žrtva, nasilnik, žrtva/nasilnik i neuključeni u nasilje preko interneta. Sudionici su svrstani u kategorije prema kriteriju koji navode Šincek, Tomašić Humer, Duvnjak i Milić (2015). Kao žrtve nasilja preko interneta klasificirani su sudionici koji su barem na jednoj čestici subskale *Doživljavanje nasilja preko interneta* zaokružili odgovore 4 (često) ili 5 (uvijek). U kategoriju nasilnik svrstani su sudionici koji su na subskali *Činjenje nasilja preko interneta* barem jednom zaokružili odgovor 4 ili 5. Kategoriju žrtva/nasilnik čine sudionici koji su na obje subskale barem jednom dali odgovore 4 ili 5. Sudionici koji nisu niti na jednoj čestici subskala dali odgovore 4 ili 5, svrstani su u kategoriju neuključenih u nasilje preko interneta.

Također, u Tablici 2. prikazan je i broj sudionika na temelju prikupljenih odgovora na česticama Upitnika nasilja preko interneta koji je doživio i činio nasilje preko interneta prema drugom kriteriju. Kao sudionici nasilja preko interneta razvrstani su oni sudionici koji su na pojedinoj subskali postigli rezultat jednak ili veći od 44. Navedeni rezultat uzet je kao kritična vrijednost jer pokazuje da je prosječan odgovor sudionika 2 (rijetko) što znači da su u određenoj mjeri sudjelovali u nasilju preko interneta (Đuraković i sur., 2014).

Tablica 2. Broj i postotak sudionika koji su svrstani u različite kategorije u procesu nasilja preko interneta i onih koji doživljavaju i čine nasilje preko interneta (*N*=162)

Kategorije u procesu nasilja preko interneta	n	%
Žrtva	29	17.9
Nasilnik i Žrtva/nasilnik	20	12.3
Neuključeni u nasilje	113	69.8

Na temelju prikazanih podataka, 17.9% sudionika može se svrstati u kategoriju žrtva, što znači da su u posljednih godinu dana doživljavali nasilje preko interneta često ili uvijek. U kategoriji nasilnik nalazilo se 2.5% sudionika koji su u posljednih godinu dana činili nasilje preko interneta što je premali broj sudionika u jednoj kategoriji i na temelju toga uspoređivanje ne bi bilo moguće. Odlučeno je spojiti dvije kategorije, a kako je u literaturi pronađeno da nasilnici i žrtve/nasilnici imaju slične norme antisocijalnog ponašanja (Marini, Dane i Bosacki, 2006) kategorija nasilnik pridružena je kategoriji žrtva/nasilnik. Spajanjem tih dviju grupa, 12.3% sudionika može se svrstati u novu kategoriju nasilnik i žrtva/nasilnik, a 69.8% sudionika pripada kategoriji neuključeni u nasilje preko interneta.

Testiranje preduvjeta za korištenje parametrijskih postupaka

Kolmogorov-Smirnovljevim testom provjerena je normalnost distribucija varijabli privrženost majci, privrženost ocu, privrženost vršnjacima, samopoštovanje, doživljavanje nasilja preko interneta i činjenje nasilja preko interneta te je utvrđeno kako distribucije svih varijabli značajno odstupaju od normalne distribucije. Iz tog razloga provjereni su i indeksi asimetričnosti i spljoštenosti. Vrijednosti spljoštenosti u rasponu od -10 do +10 te vrijednosti zakrivljenosti u rasponu od -3 do +3 smatraju se zadovoljavajućima za normalnu distribuciju (Kline, 2005). Vrijednosti asimetričnosti varijabli privrženost majci, privrženost ocu, privrženost vršnjacima, samopoštovanje i doživljavanje nasilja preko interneta nalaze u rasponu od -1.6 do 1.9, a vrijednosti spljoštenosti u rasponu od -0.07 do 3.6. Vrijednosti spljoštenosti i asimetričnosti varijable činjenja nasilja preko interneta ne nalaze se u očekivanom rasponu. No Petz (1997) navodi kako je moguće koristiti parametrijsku statistiku ukoliko su distribucije pravilne (ne postoji uvjet da budu potpuno simetrične već ne smiju biti bimodalne ili U-oblika) te kod dovoljno veliki uzoraka, jednake ili slične veličine. Kako je uzorak u istraživanju N=162, a broj djevojčica i dječaka podjednak, odlučeno je kako je primjena parametrijskih postupaka na tim podacima opravdana.

Levenovim testom homogenosti varijance provjerena je zadovoljenost preduvjeta o homoscedascitetu. Levenov test jednakosti varijance za varijable privrženost majci, privrženost ocu, privrženost vršnjacima, samopoštovanje, doživljavanje nasilja preko interneta i činjenje nasilja preko interneta je neznačajan čime je zadovoljen preduvjet o homogenosti varijanci. Stoga je odlučeno koristiti parametrijske postupke za ispitivanje značajnosti razlika između grupa. Također odlučeno je koristiti i hi-kvadrat test za ispitivanje razlika među podacima izraženim frekvencijama.

Uključenost u vršnjačko nasilje preko interneta, slika o sebi i privrženost roditeljima i vršnjacima

Kako bi se provjerilo razlikuju li se djeca različite uključenosti u nasilje preko interneta u komponentama slike o sebi primjenjena je jednosmjerna (one-way) analiza varijance. Sudionici su podjeljeni u 3 grupe (žrtva, nasilnik i žrtva/nasilnik, neuključeni u nasilje). Utvrđena je statistički značajna razlika ($p \leq .05$) u komponentama slike o sebi s obzirom na uključenost u nasilje preko interneta: $F (2, 159) = 2.945$, $p = .05$). Unatoč statističkoj značajnosti stvarna razlika između prosječnih vrijednosti grupa je mala. Veličina te razlike prema vrijednosti Cohenovog *d* iznosi .35. Naknadno uspoređivanje, pomoću Tukeyevog HSD testa ($p > .05$), pokazuje da ne postoji statistički značajna razlika među grupama. Na temelju naknadnog uspoređivanja se može zaključiti da se sudionici različite uključenosti u nasilje preko interneta ne razlikuju u samopoštovanju.

U nastavku prve hipoteze (H1b) pretpostavljeno je da će sudionici neuključeni u nasilje preko interneta biti privrženiji roditeljima i vršnjacima nego žrtve, nasilnici i žrtve/nasilnici. Kako bi se ispitala ta pretpostavka korištena je složena analiza varijance. Korištene su tri zavisne varijable: privrženost majci, privrženost ocu i privrženost vršnjacima. Nezavisna varijabla bile su kategorije različite uključenosti u nasilje. Dobiveni rezultati pokazuju da postoji statistički značajna razlika između navedenih grupa za varijable privrženosti za majku, oca i vršnjake: $F (6, 316) = 7.225$, $p = .01$). Kada su rezultati zavisnih varijabli promatrani zasebno, pokazalo se da su sve razlike statistički značajne. Rezultati su prikazani u Tablici 3.

Tablica 3. Prikaz dobivene statistički značajne razlike zavisnih varijabli

Zavisna varijabla	F	ss1	ss2	p
Privrženost majci	14.797	2	159	.000
Privrženost ocu	12.114	2	159	.000
Privrženost vršnjacima	8.936	2	159	.000

Napomena: ss - stupnjevi slobode

Podaci pokazuju da postoji statistički značajna razlika u privrženosti majci, ocu i vršnjacima s obzirom na uključenost u različite uloge u procesu nasilja preko interneta. U Tablici 4. prikazane su prosječne vrijednosti rezultata zavisnih varijabli za svaku kategoriju uključenosti.

Tablica 4. Deskriptivni podaci za zavisne varijable i kategorije različite uključenosti u nasilje (*N*=162)

Zavisna varijabla	Kategorije uključenosti	N	M	SD
Privrženost majci	Žrtva	29	88.76	11.332
	Nasilnik i Žrtva/nasilnik	20	82.10	15.434
	Neuključeni	113	93.96	7.442
Privrženost ocu	Žrtva	29	88.48	15.181
	Nasilnik i Žrtva/nasilnik	20	75.35	19.121
	Neuključeni	113	91.07	11.247
Privrženost vršnjacima	Žrtva	29	83.69	18.085
	Nasilnik i Žrtva/nasilnik	20	81.55	18.844
	Neuključeni	113	93.15	12.338

Post-hoc analizom (Tukey's HSD test) utvrđeno je kako postoji statistički značajna razlika između navedenih kategorija u privrženosti majci, ocu i vršnjacima. Post-hoc testom utvrđeno je da postoji statistički značajna razlika u privrženosti majci između žrtvi i neuključenih u nasilje (p = .025), između žrtvi i kategorije nasilnik i žrtve/nasilnik (p = .044) te između kategorije nasilnik i žrtve/nasilnik te neuključenih u nasilje (p = .000). Što se tiče privrženosti ocu, također je pronađena statistički značajna razlika između žrtvi i kategorije nasilnik i žrtve/nasilnik (p = .002) te između kategorije nasilnik i žrtve/nasilnik i neuključenih u nasilje (p = .000). Tukey's HSD test utvrdio je statistički značajnu razliku u privrženosti vršnjacima između žrtvi i neuključenih u

nasilje (p = .005) te između kategorije nasilnik i žrtve/nasilnik i neuključenih u nasilje (p = .003). S obzirom na dobivene rezultate može se zaključiti da su neuključeni u nasilje najprivrženiji majci, ocu i vršnjacima u usporedbi s kategorijama žrtva i nasilnik i žrtva/nasilnik.

Spolne razlike u uključenosti u različite uloge vezane uz vršnjačko nasilje preko interneta i u doživljavanju i činjenju nasilja preko interneta

Kako bi se utvrdilo postoje li spolne razlike u uključenosti u različite uloge u procesu nasilja preko interneta, koristio se hi-kvadrat test. Hi-kvadrat test nije pokazao značajnu statističku razliku između spola i uključenosti u različite uloge u procesu nasilja preko interneta: c^2 (1, N=162) = 1.803, p = .406, Phi = .105). Prema tome, može se zaključiti da se dječaci i djevojčice ne razlikuju po uključenosti u različite uloge vezane uz vršnjačko nasilje.

Za ispitivanje spolnih razlika u doživljavanju i činjenju nasilja preko interneta primjenjen je t-test za nezavisne uzorke. Rezultati t-testa prikazani su u Tablici 5.

Tablica 5. Rezultati t-testa za spolne razlike u doživljavanju nasilja preko interneta i činjenju nasilja preko interneta (*N* = 162)

Zavisna varijabla	Spol							
	Muški			Ženski				
	n	M	SD	n	M	SD	*t*	*d*
Doživljavanje nasilja	80	32.78	13.884	82	31.60	11.779	.583	.091
Činjenje nasilja	80	27.66	10.692	82	26.26	8.295	.973	.146

Na temelju prikazanih rezultata može se zaključiti kako ne postoji statistički značajna razlika između muškog i ženskog spola u doživljavanju nasilja preko interneta. Također, i u činjenju nasilja preko interneta ne postoji statistički značajna razlika s obzirom na spol.

Spolne razlike u samopoštovanju i privrženosti roditeljima i vršnjacima

Za utvrđivanje postojanja spolnih razlika u samopoštovanju korišten je t-test za nezavisne uzorke. Rezultati t-testa prikazani su u Tablici 6.

Tablica 6. Rezultati t-testa za spolne razlike u samopoštovanju (*N* = 162)

Zavisna varijabla	Spol							
	Muški			Ženski				
	n	M	SD	n	M	SD	*t*	*d*
Samopoštovanje	80	56.88	12.351	82	53	11.166	2.096*	.33

*Napomena: *p < .05*

Dobiveni rezultati pokazuju da postoji statistički značajna razlika u samopoštovanju s obzirom na spol. Dječaci su postizali više rezultate na skali samopoštovanja nego li djevojčice. No prema vrijednosti Cohenovog *d* može se zaključiti kako je veličina tog učinka mala.

U zadnjoj hipotezi (H2c) drugog problema istraživanja pretpostavljeno je da neće biti spolnih razlika u privrženosti majci te da će dječaci biti privrženiji ocu nego djevojčice i da će djevojčice biti privrženije vršnjacima nego dječaci. Na temelju postavljene hipoteze kao statistički postupak odabran je t-test za nezavisne uzorke. Rezultati t-testa su prikazani u Tablici 7.

Tablica 7. Rezultati t-testa za spolne razlike u privrženosti majci, ocu i vršnjacima (*N* = 162)

Zavisna varijabla	Spol							
	Muški			Ženski				
	n	M	SD	n	M	SD	*t*	d
Privrženost majci	80	90.23	9.875	82	92.87	10.543	1.645	.258
Privrženost ocu	80	87.98	14.580	82	89.34	13.562	.618	.096
Privrženost vršnjacima	80	84.79	15.411	82	95.13	12.940	4.632*	.726

*Napomena: *p < .01*

Dobiveni rezultati pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika u privrženosti majci i privrženosti ocu s obzirom na spol. No dobivena je statistički značajna spolna razlika u privrženosti vršnjacima. Prema vrijednosti Cohenovog *d* može se zaključiti kako je veličina tog učinka srednje veličine. Iz navedenih podataka utvrđeno je da su djevojčice privrženije vršnjacima nego li dječaci kao što je i bila pretpostavka ovog istraživanja.

Predviđanje činjenja nasilja preko interneta na temelju komponenti slike o sebi i privrženosti roditeljima i vršnjacima

Kako bi se odgovorilo na posljednji problem postavljen u istraživanju, provedena je hijerarhijska regresijska analiza. U hijerarhijskoj regresijskoj analizi kao kriterijska varijabla korištena je varijabla činjenja nasilja preko interneta.

U prvom koraku hijerarhijske regresijske analize uključene su sociodemografske varijable sudionika, odnosno spol i dob sudionika. U drugom su koraku kao prediktor uvedene varijable samopoštovanja te privrženosti majci, ocu i vršnjacima, a u trećem je koraku uvedena varijabla doživljavanja nasilja preko interneta. Podaci o kolinearnosti, tolerancija i faktor povećanja varijance su prihvatljivih vrijednosti. Vrijednosti tolerancije kreću se od .575 do .952, a vrijednosti faktora povećanja varijance od 1.050 do 1.739. Nezavisnost reziduala potvrđena je Durbin-Watsonovim testom čija se vrijednost nalazi u intervalu od 1 do 3 te iznosi 2.024.

Provjerom korelacijske tablice utvrđeno je kako problem multikolinearnosti nije prisutan. Među varijablama nema korelacija koje bi se smatrale izrazito visokima ($r > .80$). Interkorelacije svih mjerenih varijabli prikazane su u Tablici 8.

Tablica 8. Interkorelacije mjerenih varijabli ($N = 162$)

Varijabla	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1. Privrženost majci	-	.490**	.462**	.365**	-.388**	-.325**
2. Privrženost ocu		-	.282**	.350**	-.196**	-.191**
3. Privrženost vršnjacima			-	.184**	-.278**	-.126*
4. Samopoštovanje				-	-.255**	-.068
5. Doživljavanje nasilja					-	.603**
6. Činjenje nasilja						-

*Napomena: ** p < .01, *p < .05*

Može se zaključiti kako su gotovo svi koeficijenti korelacije statistički značajni i kreću se u rasponu od niskih do umjerenih. Značajna povezanost nije dobivena jedino između samopoštovanja i činjenja nasilja. Najviša povezanost prisutna je između doživljavanja nasilja preko interneta i činjenja nasilja preko interneta, dok je najmanja značajna povezanost između privrženosti vršnjacima i činjenja nasilja preko interneta.

Rezultati provedene hijerarhijske regresijske analize prikazani su u Tablici 9.

Tablica 9. Hijerarhijska regresijska analiza predviđanja činjenja nasilja preko interneta na temelju samopoštovanja i privrženosti među roditeljima i vršnjacima i doživljavanja nasilja preko interneta (*N* = 162)

Prediktor		R	R^2	ΔR^2	F	B	β
1. korak		.074	.006	.006	.443		
Sociodemografske varijable	Spol					-1.367	-.072
	Dob					.131	.010
2. korak		.336	.113	.107	3.283*		
Sociodemografske varijable	Spol					-.658	-.035
	Dob					-.043	-.003
Privrženost i samopoštovanje	Privrženost majci					-.311	-.335*
	Privrženost ocu					-.041	-.060
	Privrženost vršnjacima					.030	.047
	Samopoštovanje					.049	.061
3. korak		.634	.402	.290	14.813*		
Sociodemografske varijable	Spol					-.762	-.040
	Dob					.107	.008
Privrženost i samopoštovanje	Privrženost majci					-.147	-.158
	Privrženost ocu					-.053	-.078
	Privrženost vršnjacima					.077	.122
	Samopoštovanje					.111	.138
Doživljavanje nasilja preko interneta						.442	.594*

Napomena: *p < .01

Rezultati prvog koraka hijerarhijske regresijske analize pokazuju kako sociodemografske varijable ne doprinose značajno objašnjavanju činjenja nasilja preko interneta. U drugom koraku kada su u model uključene varijable privrženosti majci, privrženosti ocu, privrženosti vršnjacima i samopoštovanje, on postaje značajan te objašnjava ukupno 11.3% varijance. Varijabla privrženosti majci pokazala se kao značajan negativni prediktor činjenja nasilja preko interneta. U zadnjem koraku uključena je varijabla doživljavanja nasilja preko interneta čijim se uključivanjem objašnjava dodatnih 40.2% varijance. Varijabla doživljavanje nasilja preko interneta predstavlja značajni pozitivni prediktor činjenja nasilja preko interneta, no varijabla privrženosti majci u ovom bloku više nije značajan negativan prediktor činjenja nasilja preko interneta.

Kriteriji Barona i Kennya (1986) o postojanju posredujućeg efekta navode da mora postojati značajna povezanost prediktora i medijatora, te medijator mora predviđati kriterij nakon kontrole prediktora. U posljednjem koraku nakon uključivanja medijatora u zadnji korak hijerarhijske regresijske analize, doprinos prediktora objašnjenju varijance kriterija treba biti neznačajan. Ukoliko doprinos prediktora prestane biti značajan uključivanjem medijatora u analizu, onda se radi o potpunoj medijaciji. S druge strane, ako je efekt prediktor varijable smanjen, ali je i dalje značajan, onda se radi o djelomičnoj medijaciji. Analiza je potvrdila da su privrženost majci i doživljavanje nasilja preko interneta značajno povezani. Zatim je provjereno predviđa li varijabla doživljavanje nasilja preko interneta varijablu činjenje nasilja preko interneta uz kontrolu varijable privrženost majci. Pronađeno je da doživljavanje nasilja preko interneta predviđa činjenje nasilja preko interneta (β = .603, $p < .01$). Kako u posljednjem koraku hijerarhijske regresijske analize, privrženost majci prestaje biti značajan prediktor činjenju nasilja nakon uključivanja doživljavanja nasilja preko interneta, može se zaključiti da se radi o potpunoj medijaciji. Također u drugom koraku hijerarhijske regresijske analize uočena je medijacija između varijabli privrženost majci i privrženost ocu. Efekt varijable privrženost ocu je smanjen i nije statistički značajan na temelju čega se može zaključiti da se radi o potpunoj medijaciji. Sve varijable korištene u istraživanju objašnjavaju ukupno 51.5% činjenja nasilja preko interneta te se značajnim prediktorom pokazalo doživljavanje nasilja preko interneta.

Rasprava

Ovim istraživanjem nastojalo se utvrditi u kakvom su odnosu uznemiravanje i nasilje doživljeno na internetu, slika o sebi te odnos s roditeljima i vršnjacima. Na temelju prethodnih

istraživanja, očekivalo se da će djeca neuključena u nasilje preko interneta imati podjednak i viši rezulata na skali samopoštovanja te da će biti privrženija roditeljima i vršnjacima nego li djeca koja su doživljavala nasilje preko interneta i činila nasilje preko interneta. Također, smatralo se da će dječaci biti zastupljeniji u ulogama nasilnika i žrtva/nasilnik te da će više činiti nasilje preko interneta nego djevojčice. U ovom istraživanju nije se postavljala direktivna hipoteza o spolnim razlikama za doživljavanje nasilja preko interneta zbog nekonzistentnih rezultata prijašnjih istraživanja. Spolne razlike su se očekivale i u samopoštovanju i u privrženosti ocu i vršnjacima. Na skali samopoštovanja očekivalo se da će dječaci postizati više rezultate od djevojčica te da će biti privrženiji ocu od djevojčica. Što se tiče privrženosti vršnjacima, očekivano je da će djevojčice biti privrženije dok se u privrženosti majci nisu očekivale spolne razlike. U istraživanju se nastojalo utvrditi u kojoj mjeri komponente slike o sebi i privrženost roditeljima i vršnjacima predviđaju nasilje na internetu. Smatrano je da će samopoštovanje i privrženosti biti negativni prediktori činjenja nasilja preko interneta, a da će najznačajniji prediktor činjenja nasilja preko interneta biti doživljavanje nasilja preko interneta. U nastavku teksta biti će objašnjeni rezultati dobiveni istraživanjem te će se raspraviti o doprinosima, ograničenjima i implikacijama ovog rada.

Uključenost u nasilje preko interneta, samopoštovanje i privrženost roditeljima i vršnjacima

Prijašnja istraživanja pokazala su da je nisko samopoštovanje povezano s češćim doživljavanjem i činjenjem nasilja preko interneta. Patchin i Hinduja (2010) navode kako žrtve nasilja preko interneta, ali i nasilnici imaju niže samopoštovanje nego njihovi vršnjaci koji nisu doživjeli nasilje preko interneta. Iste rezultate su dobili i Fredstrom, Adams i Gilman (2011; prema Brown, Kilpatrick Demaray i Secord, 2014) koji u svom istraživanju navode kako je doživljavanje nasilja preko interneta povezano s nižim razinama samopoštovanja. Također, povezanost niskog samopoštovanja i izloženosti vršnjačkom nasilju preko interneta potvrđena je i u istraživanju Yang i sur. (2013).U skladu s tim rezultatima, očekivano je da će sudionici neuključeni u nasilje preko interneta imati podjednak te viši rezultat na skali samopoštovanja nego li sudionici koji su svrstani u kategorije žrtva, nasilnik i žrtva/nasilnik. Rezultati ovog istraživanja pokazuju da postoji razlika među kategorijama, no veličina te razlike je mala te se dodatnim uspoređivanjem razlika ne pronalazi. U istraživanju McNulty (2014) također su dobiveni slični rezultati ovom istraživanju. McNulty (2014) je pretpostavila da će žrtve nasilja imati niže samopoštovanje nego li počinitelji nasilja kao što je u skladu s prijašnjim istraživanjima. No istraživanje je pokazalo da su postignuti rezultati samopoštovanja općenito visoki među svim sudionicima kao što je slučaj i u ovom istraživanju.

S obzirom na prethodna istraživanja očekivano je da će sudionici neuključeni u nasilje preko interneta biti privrženiji roditeljima i vršnjacima nego li sudionici koji su svrstani u kategorije žrtva, nasilnik i žrtva/nasilnik. Dobiveni podaci ukazuju da neuključeni u nasilje zaista i jesu najprivrženiji majci, ocu i vršnjacima u odnosu na druge uloge u procesu uključenosti u nasilje preko interneta što je u skladu s rezultatima prethodnih istraživanja. Ranija istraživanja su otkrila da djeca, koja su razvila izbjegavajuću anksioznu privrženost, pokazuju antisocijalne osobine i neemocionalne karakteristike, dok djeca sa sigurnom privrženošću pokazuju niže razine agresije (Nikiforou, Georgiou i Stavrinides, 2013). Visoka privrženost vršnjacima uključuje saznanja adolescenata da će im njihovi vršnjaci biti na raspolaganju i da će im pomoći kada za to bude potrebe. Problemi unutar vršnjačkih odnosa mogu prouzročiti veći rizik uključenosti adolescenta u sukobe s vršnjacima. Stoga nije začuđujuće da adolescenti s većom uključenosti u proces nasilja i problemima u ponašanju, procjenjuju svoje odnose s vršnjacima kao loše i samim time su manje društveno integrirani u vršnjačke grupe (Wright, Aoyama, Kamble, Li, Soudi, Lei i

Shu, 2015). Žrtve nasilja preko interneta imaju manje pozitivnih odnosa s vršnjacima te imaju više interpersonalnih poteškoća (Tokunaga, 2010; prema Wachs, Ksinan Jiskrova, Vazsonyi, Wolf i Junger, 2016). Općenito gledajući, rezultati ovog istraživanja su u skladu s ranijim istraživanjima koja pokazuju da je uključenost u vršnjačko nasilje povezano s negativnim aspektom privrženosti roditeljima i vršnjacima.

Spolne razlike

U skladu s pronađenim rezultatima prijašnjih istraživanja, očekivalo se da postoje spolne razlike s obzirom na uključenost u uloge vezane uz vršnjačko nasilje preko interneta. Smatralo se da će dječaci biti zastupljeniji u ulogama nasilnika i žrtva/nasilnik. Također je pretpostavljeno da će dječaci više činiti nasilje preko interneta od djevojčica dok za doživljavanje nasilja preko interneta nije postavljena direktivna hipoteza jer ne postoje konzistenti rezultati prijašnjih istraživanja.

Dobiveni rezultati pokazuju da spolne razlike ne postoje, tj. da se djevojčice i dječaci ne razlikuju po uključenosti u proces nasilja preko interneta niti u doživljavanju nasilja preko interneta niti u činjenju nasilja preko interneta. Dosadašnja saznanja s obzirom na spolne razlike nisu dosljedna, odnosno pokazuju da mladići i djevojke doživljavaju nasilje preko interneta različito ovisno o pojedinom istraživanju. Primjerice, Marcum (2010; prema Marcum, Higgins, Freiburger i Ricketts, 2012) je ustanovila da je 32.2% muških brucoša doživljavalo neki oblik internet nasilja usporedno s 16.0% ženskih brucoša. Međutim Nacionalni dječji dom (NCH, 2002; prema Marcum i sur., 2012) otkrio je da će djevojke doživjeti više nasilja putem tekstualnih poruka nego li mladići (Holt & Bossler 2009; Marcum, 2010; prema Marcum i sur., 2012). Kada se govori od tradicionalnom nasilju, tj. licem u lice, istraživanja pokazuju da su dječaci više uključeni u nasilje nego djevojčice (Borg, 1999; Espelage, Bosworth, i Simon, 2000; Seals i Young, 2003; prema Marcum i sur., 2012). No prethodna istraživanja također su pokazala da žene imaju tendenciju sudjelovanja u više posrednih oblika nasilničkog ponašanja, kao što su psihološki i emocionalni aspekti zlostavljanja i agresije (npr. ogovaranje) (Owens, Shute, i Slee, 2000; Simmons, 2003; prema Marcum i sur., 2012). Istraživanje (Guarini, Passini, Melotti i Brighi, 2012) povezanosti spola i činjenja nasilja, otkrilo je da su dječaci više zastupljeni u svim vrstama maltretiranja i za tradicionalni oblik nasilja i za nasilje preko interneta. Međutim potrebno je naglasiti kako te razlike nisu osobito velike, bez obzira na statitističku značajnost, osim za izravnu

agresiju gdje su dječaci puno zastupljeniji. Prema Hinduja i Patchin (2008), nasilje preko interneta uključuje više oblika indirektnog uznemiravanja na temelju čega se pretpostavlja da će žene biti jednako uključene u nasilje preko interneta kao muškarci. Rezultati su u skladu s dijelom literature koja pokazuju da su spolne razlike nekonzistentne u različitim istraživanjima s obzirom na različite uzorke i definicije nasilja preko interneta. Istraživanja Li (2007) i Smith i sur. (2006) pokazala su da su većinom žrtve nasilja preko interneta djevojke (60%). Isto tako, Li (2006) navodi da su dječaci znatno češće činili nasilje preko interneta nego li djevojčice. U istraživanju Li (2007) pokazalo se da ne postoje značajne spolne razlike u činjenju nasilja preko interneta. Beran i Li (2005) su također utvrdili neznačajne razlike u činjenju i doživljavanju nasilja preko interneta na temelju čega se može zaključiti da mladi imaju slična iskustva u nasilju preko interneta. U istraživanju Wachsa i sur. (2016) u kojem su sudionici bili iz Njemačke, Nizozemske, SAD-a i Tajlanda pokazalo se da je većinom nasilnik bio muškog spola, no njihova daljnja analiza otkrila je još dodatne razlike među sudionicima. Njemački sudionici su izvijestili da su češće bili žrtve ženskog nasilnika dok su nizozemski sudionici češće izjavljivali kako ne znaju spol nasilnika.

Prema rezultatima prethodnih istraživanja, utvrđeno je da u adolescenciji dječaci postižu više rezultate na skali samopoštovanja nego li djevojčice na temelju čega se može donijeti zaključak da postoje spolne razlike u samopoštovanju u adolescenciji. Uspoređivanje postignutih rezultata ovog istraživanja na skali samopoštovanja pokazalo je postojanje spolnih razlika. Kao što je i predviđeno, dječaci su postizali više rezultate na skali samopoštovanja od djevojčica. U razdoblju rane adolescencije samopoštovanje dječaka i djevojčica je dosta slično, no tijekom adolescencije i rane odrasle dobi pojavljuje se razlika koja pokazuje da dječacima raste osjećaj pozitivne osobne vrijednosti dok kod djevojčica taj osjećaj opada (Rosenfield, 1999; prema McMullin i Cairney, 2004). Još jedno moguće objašnjenje spolnih razlika u samopoštovanju odnosi se na socijalnu usporedbu. Djevojčice i žene češće se ocjenjuju na osnovi izgleda nego dječaci i muškarci. Ukoliko je njihovo mišljenje da one odstupaju od ideala koje nameće društvo, dolaze do zaključka da će drugi možda imati loše mišljenje o njima, što opet može dovesti do nižih razina samopoštovanja (Abell i Richards, 1996; prema McMullin i Cairney, 2004). Istraživanje Furnham, Badmin i Sneade (2002) pokazuju da kod žena postoji povezanost između (ne)zadovoljstva vlastitom tjelesnom slikom i samopoštovanja. Žene koje su nezadovoljne vlastitim tijelom imaju niže razine samopoštovanja, dok kod muškaraca te povezanosti nema.

Prema tome, nižu razinu samopoštovanja kod djevojaka može uzrokovati i ovisnost samopoštovanja o vlastitom zadovoljstvu tjelesnim izgledom.

S obzirom prethodna istraživanja, očekivalo se da neće biti razlike između djevojčica i dječaka u privrženosti majci, ali da će postojati razlike u privrženosti ocu, na način da će dječaci izvještavati o većoj privrženosti ocu u odnosu na djevojčice. Kao što se i očekivalo rezultati su pokazali da ne postoji spolna razlika u privrženosti majci. Ranija istraživanja pokazuju kako majka ostaje primarna figura privrženosti i u adolescenciji te da stoga nema razlike u privrženosti majci između djevojčica i dječaka. Majka je izvor emocionalne podrške, a otac je izvor instrumentalne podrške. Ipak, oboje u suradnji predstavljaju autoritet djeci. Haigler i sur. (1995) u svom istraživanju navode da je za odnos s roditeljima značajniji prediktor komunikacijski stil nego li spol roditelja. S obzirom da majke kroz pružanje emocionalne potpore više komuniciraju s djecom s razlogom se očekuje da će djeca u adolescenciji, bez obzira na spol, imati snažniju povezanost s majkom u odnosu na očeve. Samim time je i objašnjeno ne postojanje spolnih razlika u privrženosti majci u ovom istraživanju.

U ovom istraživanju očekivalo se postojanje spolnih razlika u privrženosti ocu. Prema literaturi, adolescencija je osjetljivo razdoblje života u kojem djevojčice svoje probleme i lakše iznose majkama nego li očevima. Također, više vremena provode u zajedničkim aktivnostima s majkom nego s ocem, za razliku od mladića. Otac je taj koji mladićima pruža instrumentalnu podršku. Mladići su privrženi majci, ali su u procesu identifikacije s bliskom osobom istog spola (Haigler i sur., 1995). No rezultati ovog istraživanja su pokazali su da ne postoji spolna razlika u privrženosti ocu, odnosno djevojčice i dječaci su podjednako privrženi ocu.

Međutim pronađene su spolne razlike u privrženosti vršnjacima tako što su djevojčice privrženije vršnjacima nego li dječaci. Razlika se može objasniti tako što djevojke formiraju intimnija prijateljstva te prijateljsku vezu opisuju u terminima bliskosti i emocionalne privrženosti u odnosu na mladiće. Ženska prijateljstva su kvalitetnija, intenzivnija te sadrže značajno više samootkrivanja. Prijateljice su jedna drugoj podrška. Tijekom svojih druženja djevojke češće razgovaraju o emocijama i dijele povjerljive sadržaje (Way, 2006; prema Klarin i sur., 2010). Mladići s prijateljima češće provode vrijeme u nekoj od zajedničkih aktivnosti za razliku od djevojaka (Caldwell, Peplan, 1982; prema Klarin i sur., 2010). Djevojke formiraju manji broj čvršćih prijateljstava i zajedno rješavaju probleme (Aukett, Ritchie, Mill, 1988; prema Klarin i sur., 2010). Interakcije među mladićima obilježene su kompeticijom i agresivnijim interakcijskim

stilom. Osim kompeticije, stereotipi vezani uz mušku spolnu ulogu i strah od homoseksualnih odnosa prepreka su bliskom prijateljstvu među muškarcima (McGill, 1985; prema Klarin i sur., 2010).

Predviđanje činjenja nasilja preko interneta na temelju komponenti slike o sebi i privrženosti roditeljima i vršnjacima

Kao odgovor na treći problem u istraživanju postavljena je hipoteza da će samosviđanje i samokompetentnost te privrženost biti prediktori činjenja i doživljavanja nasilja preko interneta pri čemu će te povezanosti biti negativne, a najznačajniji prediktor činjenja nasilja preko interneta biti će doživljavanje nasilja preko interneta i obrnuto.

Prema dobivenim rezultatima hijerarhijske regresijske analize može se zaključiti da je privrženost majci značajan negativan prediktor činjenja nasilja preko interneta. Varijabla privrženost majci objašnjava 11.3% varijance činjenja nasilja preko interneta. Naime, u obiteljima nasilne djece majke su češće izolirane i permisivne, dok očevi imaju puno veću moć u obitelji od njih (Curtner-Smith, 2000.) Kvaliteta odnosa i povezanosti članova iz koje dolaze djeca uključena u nasilno ponašanje također je narušena. Općenito, nasilna djeca dolaze iz obitelji koje su manje kohezivne i u kojima su roditelji slabo uključeni u djetetove aktivnosti, posebice majke (Berdondini i Smith, 1996; prema Veliki i Kuterovac Jagodić, 2014). Privrženost ocu i privrženost vršnjacima se nije pokazala kao prediktor činjenja nasilja preko interneta iako prijašnja istraživanja pokazuju da kvaliteta emocionalne privrženosti roditeljima predstavlja značajan čimbenik odnosa s drugima tijekom čitavog života i samim time utječe i na nasilne odnose s vršnjacima. Istraživanja pokazuju da su nasilna djeca nesigurno privržena uz svoje roditelje (Kõiv, 2012; prema Veliki i Kuterovac Jagodić, 2014) i to posebice uz majku (Eliot i Cornell, 2009; prema Velki i Kuterovac Jagodić, 2014) što možemo zaključiti i na temelju rezultata dobivenih u ovom istraživanju.

Varijabla samopoštovanje također nije značajan prediktor činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta. Iako nije u skladu s očekivanjima, postoji nekoliko istraživanja koje je dobilo iste rezultate (Campfield, 2008; Gotovac, 2014). Nekoliko istraživanja pokazalo je da globalno samopoštovanje nije prediktor činjenja vršnjačkog nasilja putem interneta, već je prediktor samo jedan dio samopoštovanja, a to je samopoštovanje u odnosima s vršnjacima (Campfield, 2008; Guarini, Passini, Melotti i Brighi, 2012).

Dodatnih 40.2% varijance činjenja nasilja preko interneta objašnjava varijabla doživljavanje nasilja preko interneta. Varijabla također predstavlja pozitivan značajan prediktor činjenja nasilja preko interneta. Doživljavanje nasilja preko interneta pokazalo se kao medijator privrženosti majci i činjenju nasilja na internetu. Djetetova izloženost svađama, sukobima i nasilju među roditeljima ima velikog utjecaja na pojavu nasilničkog ponašanja jer je utvrđena povezanost djetetove izloženosti nasilju s povećanim rizikom i za činjenje nasilnog ponašanja nad vršnjacima i za doživljavanjem nasilja od strane vršnjaka (Cummings i Davies, 2002; prema Veliki i Kuterovac Jagodić, 2014).

Ograničenja i implikacije istraživanja

U istraživanju postoje određena ograničenja. Prvenstveno se to odnosi na uzorak koji je prigodan, te se samim time treba oprezno pristupiti generalizaciji rezultata. Mjere privrženosti i samopoštovanja se temelje na samoprocjenama sudionika što može biti metodološki problem jer postoji mogućnost davanja socijalno poželjnih odgovora. Također mjere doživljavanja i činjenja nasilja preko interneta mogu biti povod iskrivljavanja odgovora u smislu skrivanja stvarnog činjenja nasilja preko interneta. Još jedno od ograničenja istraživanja je i sama veličina odabranih upitnika. Svi upitnici zajedno imaju 134 čestice. Sudionici su imali dovoljno vremena za ispunjavanje upitnika, no u nekim razredima su sudionici puno ranije završavali ispunjavanje od predviđenog vremena za ispunjavanje upitnika čime se dolazi do zaključka da sudionici nisu bili jednako usredotočeni na ispunjavanje svih upitnika u istraživanju.Vrijeme provođenja istraživanja bi se također mogao navesti kao nedostatak ovog istraživanja jer se provođenje odvijalo krajem školske godine. Sudionici su bili učenici sedmih i osmih razreda koji su vjerojatno razmišljali o ocjenama i upisima u srednju školu.

Način prikupljanja roditeljske suglasnosti pridonio je teškoćama prikupljanja sudionika istraživanja. Djeca su često izvještavala da su suglasnosti zaboravili pokazati roditeljima ili su ih izgubili. Ukoliko bi se suglasnosti napravile na način da roditelji potpišu suglasnost ako ne žele da njihova djeca sudjeluju u istraživanju, možda bi odaziv sudionika bio veći.

Podaci dobiveni u ovom istraživanju mogli bi pridonijeti boljoj zaštiti djece od zlostavljanja putem interneta te boljem razumijevanju povezanosti odnosa s roditeljima i vršnjacima, slike o sebi i doživljavanja i činjenja nasilja na internetu. Društvene mreže sve više postaju sredstvom komunikacije mladih koji ne vide opasnosti koje donosi internet. Adolescenti

često zaboravljaju da ono što je jednom objavljeno na internetu zauvijek tamo i ostaje, a samim time može imati i neželjene posljedice kako za njih same tako i za osobe koje ih okružuju.

Zaključak

U radu su se nastojao ispitati odnos uznemiravanja i nasilja doživljenog na internetu, slike o sebi te odnosa s roditeljima i vršnjacima. Utvrđeno je da se sudionici različite uključenosti u proces nasilja ne razlikuju na skali samopoštovanja. Značajna razlika s obzirom na uključenost u proces nasilja pronađena je u privrženosti majci, ocu i vršnjacima. Sudionici neuključeni u nasilje su se pokazali kao najprivrženijim od svih ostalih uloga u uključenosti u nasilje preko interneta.

Što se tiče spolnih razlika u ulogama u uključenosti u nasilje preko interneta i u doživljavanju i činjenju nasilja preko interneta, hipoteza nije potvrđena. Ne postoje spolne razlike te se može zaključiti da djevojčice i dječaci u podjednakom omjeru sudjeluju u nasilju preko interneta. Dječaci su postizali više rezultate na skali samopoštovanja nego li djevojčice kao što je i pretpostavljeno. U privrženosti majci i privrženosti ocu, dječaci i djevojčice se ne razlikuju. No postoji razlika u privrženosti vršnjacima, gdje su se djevojčice pokazale privrženijima vršnjacima od dječaka.

Samopoštovanje te privrženost ocu i privrženost vršnjacima nisu prediktori činjenja nasilja preko interneta. Kako u posljednjem koraku hijerarhijske regresijske analize, privrženost majci prestaje biti značajan prediktor činjenju nasilja nakon uključivanja doživljavanja nasilja preko interneta, može se zaključiti da se radi o potpunoj medijaciji te da je varijabla doživljavanje nasilja preko interneta pozitivan prediktor činjenja nasilja preko interneta.

Literatura

Aricak, T., Siyahhan, S., Uzunhasanoglu, A., Saribeyoglu, S., Ciplak, S., Yilmaz, N. i Memmedov, C. (2008). Cyberbullying among Turkish adolescents. *CyberPsychology & Behavior*. 11(3), 253-261. DOI: 10.1089/cpb.2007.0016.

Baron, R.M. i Kenny, D.A. (1986). The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*. 51(6), 1173-1182.

Beran, T. i Li, Q. (2005). Cyber-harassment: A study of a new method for an old behavior. *Journal of Educational and Computing Research*. 32(3), 265–277.

Berson, I.R., Berson, M.J. i Ferron, J.M. (2002). Emerging risk of violence in the digital age. *Journal of School Violence*. 2, 51-71.

Bilić, V. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Bilić, V. (2013). Adolescentska stvarna i virtualna prijateljstva: uloga socijalne podrške, nekih individualnih karakteristika i školskih varijabli. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, Vol. 49 No. 2, 1-16. UDK 159.9.

Brown, C. F., Kilpatrick Demaray, M. i Secord, S. M. (2014). Cyber victimization in middle school and relations to social emotional outcomes. *Computers in Human Behavior 35*, 12–21.

Calvete, E., Orue, I., Estévez, A., Villardón, L. i Padilla, P. (2010). Cyberbullying in adolescents: Modalities and aggressors profile. *Computers in Human Behavior*. 26(5), 1128-1135.

Cenat, J.M., Herbert, M., Blais, M., Lavoir, F. i Guerrier, M. (2014). Cyberbullying, psychological distress and self-esteem among youth in Quebec schools. *Journal of Affective Disorders*. 169, 7-9.

Dehue, F., Bolman, C. i Vollink, T. (2008). Cyberbullying: Youngsters' experiences and parental perception. *Cyberpsychology & Behavior*. *11*(2), 217-223. DOI: 10.1089/cpb.2007.0008.

Đuraković, S., Šincek, D. i Tomašić Humer, J. (2014). Prikaz Skale doživljavanja/činjenja nasilja preko interneta i rezultata primjene te skale na vinkovačkim srednjoškolcima. *Život i škola*. *32*(2), 61-74.

Furnham, A., Badmin, N. i Sneade, I. (2002). Body image dissatisfaction: gender differences in eating attitudes, self-esteem, and reasons for exercise. *The Journal of Psychology*. 136(6), 581-596.

Goleman, D. (2008). *Socijalna inteligencija: nova znanost o ljudskim odnosima*. Zagreb: Mozaik knjiga.

Guarini, A., Passini, S., Melotti, G. i Brighi, A. (2012). Risk and protective factors on perpertration of bullying and cyberbullying. Dostupno na: https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/5887/1/studia_eduk_23_s_33-56.pdf

Heirman, W. i Walrave, M. (2012). Predicting adolescent perpetration in cyberbullying: An application of the theory of planned behavior. Psicothema, Vol. 24, nº 4, pp 614-620.

Hinduja, S. i Patchin, J. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*. 29, 1-29.

Holfeld, B. i Grabe, M. (2012). Middle school sudents' perceptions of and responses to cyberbullying. *Journal of Educational Computing Research*. 46, 395-413.

Jelić, M. (2008). Odnos samopoštovanja i motiva samopoimanja. Neobjavljena doktorska disertacija. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Klarin, M. (2004). Uloga socijalne podrške vršnjaka i vršnjačkih odnosa u usamljenosti predadolescenata i adolescenata. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja.* Vol.13, No.6 (74). UDK: 159.942-053.6.

Klarin, M., Proroković, A. i Šimić Šašić, S. (2010). Doživljaj prijateljstva i njegovi ponašajni korelati u adolescenata. *Pedagogijska istraživanja*. Vol.7, No.1, 7-22. UDK 159.922.8:177.63 316.613.42-053.6.

Kline, R.B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling* (2nd ed.). New York: Guilford Press.

Kowalski, R.M., Morgan, C.A. i Limber, S.P. (2012). Traditional bullying as a potential warning sign of cyberbullying. *School Psychology International*. 33, 505-519.

Li, Q. (2006). Cyberbullying in schools a research of gender differences. *School Psychology International*. Vol 27(2), 157–170.

Li, Q. (2007). New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior*. 23(4), 1–15.

Mandarić, V. (2012). Novi mediji i rizično ponašanje djece i mladih. *Bogoslovska smotra*, Vol. 82 No. 1, 131-149. UDK 316.774:615.015.6–053.2/-054.81.

Marcum, C. D., Higgins, G. E., Freiburger, T. L. i Ricketts, M. L. (2012). Battle of the sexes: An examination of male and female cyber bullying. *International Journal of Cyber Criminology*. Vol 6 (1), p 904–911.

McMullin, J.A. i Cairney, J. (2004). Self-esteem and the intersection of age, class, and gender. *Journal of Aging Studies*. 18, 75-90.

McNulty, D. (2014). Predictors of cyberbullying amongst adolescents: The role of empathy, moral disengagement and self-esteem. *Dublin Business School*. Dostupno na: http://esource.dbs.ie/handle/10788/2136

Menesini, E., Nocentini, A., Palladino, B. E., Frise´n, A., Berne, S., Ortega-Ruiz, R., ... Smith, P. K. (2012). Cyberbullying Definition Among Adolescents: A Comparison Across Six European Countries. *Cyberpsychology, behaviour, and social networking*. Vol. 15 No.9, 455-463. DOI: 10.1089/cyber.2012.0040.

Monks, C. P., Mahdavi, J. i Rixa, K. (2016). The emergence of cyberbullying in childhood: Parent and teacher perspectives. *Psicología Educativa*. 22, 39–48.

Nikiforou, M., Georgiou, S. N. i Stavrinides P. (2013). Attachment to Parents and Peers as a Parameter of Bullying and Victimization. *Journal of Criminology*. Volume 2013. DOI: 10.1155/2013/484871.

Patchin, J. W. i Hinduja, S. (2010). Cyberbullying and self-esteem. *Journal of School Health, 80*(12), 614-621.

Petz B. (1997). *Osnovne statističke metode za nematematičare.* Jastrebarsko: Naklada Slap.

Ručević, S. i Mihalj, I. (2013). Privrženost u adolescenciji – odnos kvalitete, stilova i dimenzija privrženosti: Usporedba djevojaka i mladića. *Psihologijske teme* 22, 1, 69-91. UDK – 159.922.8.072.

Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M. i Tippett, N. (2006). An investigation into cyberbullying, its forms, awareness and impact, and the relationship between age and gender in cyberbullying. Dostupno na: http://www.staffsscb.org.uk/Professionals/Key-Safeguarding/e-Safety/Task-to-Finish-Group/Task-to-Finish-Group-Documentation/Cyber-Bullying---Final-Report.pdf

Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. i Tippett, N. (2008). Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49:4, pp 376–385. DOI:10.1111/j.1469-7610.2007.01846.x.

Šincek, D., Tomašić Humer, J., Duvnjak, I. i Milić, M. (u tisku). Uloga percipiranog samopoštovanja, (samo)otkrivanja na internetu, percepcije vršnjačkog ponašanja na internetu i nekih sociodemografskih varijabli u činjenju i doživljajnu nasilja preko interneta.

Tafarodi, R. W. i Swann, W. B. (2001). Two-dimensional self-esteem: theory and measurement. *Personality and Individual Differences*, 31, 653-673.

UNICEF (2016). Što uključuje elektroničko zlostavljanje. Dostupno na: http://www.unicef.hr/show.jsp?page=121340

Velki, T. i Kuterovac Jagodić, G. (2014). *Individualni i kontekstualni činitelji dječjega nasilničkoga ponašanja prema vršnjacima*. Ljetopis socijalnog rada. Pravni fakultet sveučilišta u Zagrebu. UDK: 364.4(058) ISSN 1846-5412.

Wachs, S., Ksinan Jiskrova, G., Vazsonyi, A. T., Wolf, K. D. i Junger, M. (2016). A cross-national study of direct and indirect effects of cyberbullying on cybergrooming victimization via self-esteem. *Psicología Educativa*. 22, 61–70.

Willard, N.E. (2007). Cyberbullying and cyberthreats: responding to the challenge of online aggression, threats and distress. Dostupno na: https://books.google.hr/books?hl=hr&lr=&id=VyTdG2BTnl4C&oi=fnd&pg=PP7&dq=cy+berbullying&ots=u5BjWFumaq&sig=seuQCetOocxtKESKRjNgHkZa3k&redir_esc=y#v=onepage&q=cyberbullying&f=false

Wright, M. F., Aoyama, I., Kamble, S.V. , Li, Z., Soudi, S., Lei, L. i Shu, C. (2015). Peer Attachment and Cyber Aggression Involvement among Chinese, Indian, and Japanese Adolescents. *Societies*, 5, 339–353. Doi:10.3390/soc5020339.

Yang, S.J., Stewart, R., Kim J.M., Kim S.W., Shin, I.S., Dewey, M.E., Maskey, S. i Yoon, J.S. (2013). Differences in predictors of traditional and cyber-bullying: a 2-year longitudinal study in Korean school children. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 22, 309-318.